

VAN BÖLGE MÜZESİNDEN İKİ URARTU BAKRACI

Sait BAŞARAN

M.Ö. 9. - 6. yüzyıllar arasında Doğu Anadolu, Transkafkasya ve Kuzey-Batı İran bölgesinde egemenliğini sürdüren Urartu Krallığı'nın sanatı hakkındaki bilgilerimiz, gerek bilimsel, gerekse kaçak kazılar sonucunda, gün geçtikçe artmaktadır. Ele geçirilen ve yayınlanan küçük sanat eserleri, Urartu krallığının görkemli sanatını zenginleştirdiği gibi, komşu bölgelerin sanat eserleri ile de paralellik kurmamızı sağlamakta ve Urartu sanatının gelişim evrelerini açıkça gözler önüne sermektedir. Söz konusu yazımızda, saraytapınak eklentilerinin iç duvarlarını bezeyen boyalı duvar resimleri ile fildişi ve madeni eserler üzerindeki dinsel törenleri yansıtan ilginç sahnelerde karşılaştığımız bakraçların tunçtan yapılmış iki örneği, Urartu bakraçlarının form değişikliğini yansıttığı gibi, komşu kültürlerin sanatındaki bakraçlar ile de paralellik kurmamızı sağlaması yönünden ilginçtir. Her iki bakraç da¹, kaçak kazılar sonucunda Patnos yöresindeki Urartu yerleşme merkezleri ya da gömütlerinden ele geçirilmiştir².

1 nolu bakraç: Env. no. 74-9-1

Eser fazla oksitlenmeğe uğramadan özgün formu ve üzerinde-

1 Her iki bakraç üzerindeki korozyon tabakası alınarak eksik yerler aralditle tümlenmiş ve ince bir koruyucu tabaka sürülerek hava ile teması kesilmiştir. Bu bakraçları yayınlamamıza izin veren Van Bölge Müzesi müdürü Ersin Kavaklı'ya, çizimleri yapan mimar Hakkı İşseven ile fotoğrafları çeken Selâmet Taşkın'a teşekkür etmeyi zevkli bir görev sayarım.

2 1 nolu bakraç: 1974 yılında Mehmet Cengiz tarafından Erciş'ten satın alınmıştır. 2 nolu bakraç: Mehmet Taşdemir tarafından 1977 yılında Patnos'un Molla İbrahim mezrasından müzeye getirilmiştir.

Res. 1.

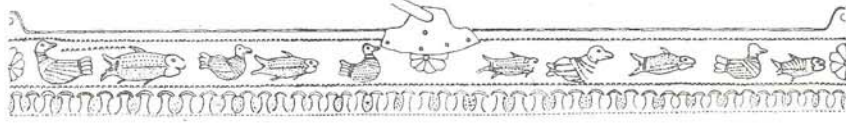
ki bezemeleriyle günümüze değin iyi korunmuştur. Yükseklik: 12.5 cm. Genişlik: 10 cm. Çeperi: 0.1 cm. dir.

Yapmış olduğumuz mikroskopik inceleme sonucuna göre bakraç, dövme ve kazıma tekniği ile yapılmıştır³. Çok özenli bir işçilik gösteren bakracın ağız kenarları dışa doğru kıvrılmış olup, sağlamlığı için diğer kısımlarına oranla daha kalınca yapılmıştır. Bakracın gövde kısmı kullanımdan dolayı aşınıp delinmiştir. Bu kısım daha sonra aynı madenden bir yama ile perçinlenerek kapatılmıştır (Lev. I, 1-2). Aynı şekilde tutamaklardan biri kopmuş olduğundan, diğer tutamağa benzer bir yama ile perçinlenmiştir (Lev. II, 1). Yapılan bu işlemler, bakracın onarım gördüğünü açıkça göstermektedir.

Bakraç silindirik bir görünüme sahip olup, ağız kenarından gövdeye doğru daralmakta, dibe doğru ise genişlemektedir (Res.

3 Dövme tekniği: Çöktürme ve yükseltme olmak üzere değişik iki ayrı yöntemle yapılır. Bkz. H. Maryon, «Metalworking in the Ancient World» *American Journal of Archaeology* 53, 1949, 94-95. Aynı yazar, *Metalwork and Enameling*, New-York 1971, 102-103. H. Maryon - H.J. Plenderleith, «Fine Metalwork», *History of Technology* I, 636-637. Söz konusu bakraçta tutamaklar kabın organik parçası oldukları için, yapımında kullanılacak olan madeni levha üzerinde bu durum gözönüne alınarak, tutamak yerlerinin payları bırakılmıştır. Bu tür benzer tutamaklar İşpuini ve torunu İnuşpua'ya ait gümüş bir bakraç üzerinde de görülür. Bkz. M. Salvini, «A Dedicatory Inscription of the Urartian King İşpuini», *Assur* 1/8, 1978, 171-174, Res. 1; ve aynı eser için bkz. *Urartu, Ein wiederentdeckter Rivale Assyriens, Katalog der Ausstellung*, München 1976, Env. no 107, Lev. 10. Genellikle tutamak yerleri ayrı parçadan, yani dökülerek veya dövülerek yapılır ve kaplara perçinlenir. Burada görülen sistem ise, oldukça zahmetli olup yapan ustanın çok becerili olmasını gerektirmektedir. Bakraç gibi derin kaplar yapılırken, önce hazırlanan madeni levha üzerinde kabın tabanı pergelle hafif çizilerek işaretlenir. Levha tavlanıp suya daldırıldıktan sonra, yapılacak kabın boyutlarına göre, büyük veya küçük düz bir örs üzerine yerleştirilir. Daha sonra özel çekiçlerle, belirtilen taban çizgisinin dışına darbeler vurmak suretiyle kabın yan kenarları yapılır. Dövülen maden sertleşeceğinden, levha arada bir örsten alınarak tavllanır ve suya daldırılır sonra tekrar çekiçlenmeye devam edilir. Levha çekiçlenirken çok inceleneceğinden yırtılmamasına özen gösterilmelidir. Dövme tekniği hakkında geniş bilgi için bkz. H. Maryon, «Metalworking in the Ancient World» *American Journal of Archaeology* 53, 1949, 93-125 Aynı yazar, *Metalwork and Enameling*, New-York 1971; H. Maryon - H.J. Plenderleith, «Fine Metalwork», *History of Technology* I, 1956, 623-662. R. Sandham - R.F. Willmore, *Metalwork*, London 1962, 95-96, 98-99.

1). Taban kısmı ise hafif bombelidir. Kulpu, bugünkü bakraç kulpları gibi yarım ay şeklinde yuvarlak bir çubuktan yapılmıştır. Kulp deliklerinden geçen çubuğun uç kısımları bükülerek kıvrılmış olup, Urartu bileziklerinin uçlarında olduğu gibi, yılan başı ile sonuçlanmıştır⁴.

Res. 2.

Bakracın ağız kenarının hemen altında ise kazıma-çizgi tekniği ile yapılmış hayvan ve bitki motifleri görülmektedir (Res. 2). Her iki tutamağın altında dilimlere ayrılmış yuvarlak rozet motifleri bulunur. Alttan ve üstten çizgilerle sınırlandırılan sahnede, soldan sağa doğru yüzen balık ve kuş motifleri yer almaktadır. Bu sahne de ilginç olan nokta, başlangıçtaki motifin ötekilere kıyasla ters yönde gösterilmiş olmasıdır (Res. 2). Başını geriye doğru çeviren kuş motifinin gagası ile balık motifinin yüzgecinin arası çizgi ile birleştirilmiştir. Kuşlar yandan gösterilmelerine karşın, kuyruklarındaki tüyler açık yelpaze şeklinde betimlenmiştir. Hayvanların tüyleri noktalarla işlenmiş, kanatları ise belirtilmediği gibi, ayakları da —belki suda yüzdükleri için— gösterilmemiştir. Kuşların gerek gövdeleri, gerekse gagaları farklı olmakla birlikte, bunların hangi kuş türüne ait oldukları anlaşılamamaktadır. Yüzer durumda gösterilen balıkların ağız, yüzgeç ve kuyrukları açık olarak belirtilmiştir. Gövdenin yarısı yani, ağız kısmı ile kuyruk kısmın ortası çizgiyle birleştirilmiştir. Bazılarının gövdesinin pulları işlenmiş olup bazılarının ise yarım bırakılmıştır. Kompozisyonun altında Urartu sanatında çok sevilen ve yaygın bir gelenek halinde

4 Urartu bilezikleri için bkz. R.D. Barnett, «The Urartian Cemetery at Igdyr» *Anatolian Studies* 13, 1963, res. 34.; O.A. Taşyürek, «Adana Bölge Müzesindeki Urartu Süs Eşyaları ve Delici Aletler», *Türk Arkeoloji Dergisi* XXII/2, 1975, 141 vd, res. 3-6.

kullanılan tomurcuk-giriant motifi yer almaktadır (Res. 1-2, Lev. II, 2). Tomurcuk motiflerini birbirlerine bağlayan yarım ay şeklindeki çizgiler çözülmüş gibidir⁵. Tomurcuk motiflerinin birinin içi doldurulurken ötekisinin içi boş bırakılarak, sanki bezeme ögesi-ne canlılık kazandırılmak istenmiştir.

2 nolu bakraç: Env. no 13.13.77

Eser oksitlenip aşınma uğradığından, gövdesinin bazı kısımları yok olmuştur (Lev. III, 1, 2). Yükseklik: 8 cm. Genişlik: 10.5 cm. Çeperi: 0.1 cm. olup, öteki bakraç gibi benzer yöntemlerle yapılmıştır.

Bakraç silindirik bir yapıya sahip olmasına karşın, tabanı düzdür. Palmet biçimli iki atas, bakracın ağız kısmına karşılıklı olarak perçinlenmiştir (Lev. IV, 1, 2). Kazan kulplarında karşılaştığımız gibi, ataslar dökme tekniğinde yapılmıştır. Tavlandıktan sonra çekilen yuvarlak çubuk biçimindeki kulpun uçları, atas deliklerine geçirildikten sonra, bükülerek aynı çubuk üzerine sarılmıştır (Lev. IV, 1-2).

Bakraçların kökeni :

Taş kabartmalar üzerine kazılmış ilk bakraç örnekleri Mezopotamya'da görülür. Eski Sülale zamanına ait Ur'dan ele geçirilen bakraç, dikdörtgen bir görünüme sahip olup, göz ve rozet motifleriyle bezenmiştir⁶. Kulp kısmı ise genellikle Orta Asur dönemine ait mühürler üzerindeki⁷ bakraç kulplarında olduğu gibi sepet sapının bir örneği gibi işlenmiştir. Akad dönemine ait silindir mühürlerde hem silindirik, hem de kova şekilli bakraçlar yer alır⁸. Eski Babil Sülalesi döneminde silindir mühürlerde de kısa boylu, silindirik bakraçlar betimlenmiştir⁹. Yine aynı sülale dönemine ait bir

5 Yaptığımız mikroskopik inceleme ve bu işi halen yapmakta olan bakırcı ustalarıyla yaptığımız görüşme sonucunda, yarım ay biçiminde hazırlanan keskiye çekiçe vurmak suretiyle bu çizgilerin meydana getirildiği anlaşılmıştır.

6 Gadd, *British Museum Quarterly* IX, no 2 (1934), 43-44, lev. XII, 2.

7 Frankfort, *Cylinder Seals*, London 1939, lev. XXXII/d, XXXII/e-g.

8 Bkz. Frankfort, *Aynı Eser*, lev. XIX/f, XXI/i, XXV/f.

9 Frankfort, *Aynı Eser*, lev. XXVI/j, XXIII/a, d, XXIX/i.

silindir mühür baskısında ise sahnenin ortasında yer alan figür, iç-bükey kenarlı bir bakraç taşır durumda gösterilmiştir¹⁰. M.Ö. 13. yüzyıldan M.Ö. 10. yüzyıla değin uzanan Orta Asur silindir mühürlerinde, yumurta formundaki iki bakraç¹¹ dışında, bakraçlar silindirik kenarlı ve dip kısımları kavisli olarak betimlenmiştir¹². Orta ve Yeni Asur dönemine ait tasvirlerde, kanatlı cinler, grifonlar ve diğer koruyucu fonksiyona sahip figürler tarafından taşınan değişik biçimli bakraç tipleriyle karşılaşırız¹³. Örneğin dikdörtgen ve oval olanlar Orta Asur döneminde kullanılmışlarsa da¹⁴, konkav kenarlı olanlar genellikle M.Ö. 9. yüzyıldan itibaren görülürler¹⁵. Ayrıca Korsabat kabartmaları üzerindeki bakraçlar iki kategoriye ayrılabilir; ilk gurup karakteristik Asur formundaki bakraçlar tarafından temsil olunur¹⁶. Ancak bu ilk gurup bile M.Ö. 9. yüzyıl örneklerinden derinlik ve bezeme yönünden farklılık gösterir¹⁷. Örneğin ince ve uzun bir gövdeye sahip olan bakraçlar, daha erken dönemde görülen konkav biçimli bakraçlardan farklı bir görünümü yansıtırlar. İkinci gurup bakraçlar ise basık ve hemen hemen düz kenarlıdır¹⁸. Öte yandan üçüncü bir form gösteren bakraçlar, bu iki gurup arasından kolayca ayırd edilebilir. Bu tiplerden bazıları sepet deseni taklidi ile bezenmiştir. Ancak Korsabat kabartmasının da gösterdiği gibi, bunların büyük bir kısmı bezeme yapılmadan düz olarak bırakılmıştır¹⁹. Asurnasirpal II ve Sargon II'ye ait kabartmalarda kanatlı figürlerce taşınan bakraçlara kuş biçimli atışlar perçinlenmiştir ki, bu tür örneklerle çok az rastlanılır²⁰.

Anıtsal Asur kabartmaları üzerinde betimlenen kanatlı figürlerin taşıdıkları bakraçlar kutsal ağaç kültü ile ilişkili olup, tanrı

10 Frankfort, *Aynı Eser*, lev. XXVII/1.

11 Frankfort, *Aynı Eser*, lev. XXXII/d.

12 Frankfort, *Aynı Eser*, lev. XXXII/e-g.

13 Madhloom, *The Cathalog of Neo-Assyrian Art*, London 1970, 110, lev. LXXXV/3, 4, 5, 8, 10.

14 Madhloom 1970, 110, lev. LXXXV/3, 4, 5, 8, 10.

15 Madhloom 1970, 110 lev. LXXXV/3, 4.

16 Madhloom 1970, 110, lev. LXXXV/10.

17 Madhloom 1970, 110, lev. LXXXV/11.

18 Madhloom 1970, 110, lev. LXXXV/11.

19 Madhloom 1970, 111, lev. LXXXV/12.

20 Madhloom 1970, 110, lev. LXXXV/6, 9; Hrouda, *Die Kulturgeschichte des Assyrischen Flachbildes* 1965, lev. 19/1, 6.

veya kralların yağlanmasıyla ilgili olmalıdır. Bu tema bir Asur yeniliği olarak kabul edilir ve komşu bölgelerin sanatında Orta Asur döneminden beri görülen Asur etkisinin bir sonucu olarak değerlendirilebilir²¹.

M.Ö. 8. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenen Sakçagözü kabartmaları, iyi bilinen Asur tipindeki bakraç ve kozalak taşıyan grifonları yansıtır²². Kargamış'tan, kuş başı biçiminde ataları olan Asur tipinde bakraçlar taşıyan kanatlı iki canavara sahibiz²³. Bunlar M.Ö. 8. yüzyıl Asur bakraçları üzerindeki benzer örnekleri anımsatır²⁴. Ziviye'den ele geçirilen bir fildişi levha üzerinde ise, Asur tipi bakraçlar taşıyan figürler, kutsal hayat ağacına yağ dökmektedir²⁵.

Urartu kralı Arğişti I ve oğlu Sarduri II miğferi üzerinde tanrıların elinde taşıdıkları bakraçlar, M.Ö. 8. yüzyılda Urartu'ların en eski bakraç motifini yansıtıyordu²⁶. Ancak son on yılda yapılan kaçak kazılar sonucunda ele geçirilen bakraç ve bakraç taşıyan motifleri yansıtan pektoraler²⁷ ile adak levhaları²⁸, bakraçla ilgili din-

21 Madhloom 1970, 111, 115-116, lev. LXXXV/13, 14, 15; ayrıca hayat ağacı için bkz. F. Hançar, *Archaeologia Iranica* VI-VIII, (1970), 92 vdd.; P. Calmeyer, *Zu den Eisen-Lanzenspitzen und der «Lanze des Haldi»*, *Bastam I*, 1979, 183 vdd.

22 van Loon, *Urartian Art*, İstanbul 1966 135; bakraçlı ve kozalıklı Asur tipinde grifon Til Barsip'ten bir ortastat üzerinde görülür. Krş. *Til Barsip*, Lev. XI; aynı türde bakraçlı grifonlara Altintepe ve Nimrud'da da rastlanır: T. Özgüç, *Altintepe II*, Ankara 1969 38 vdd. lev. XXXII/1-2, res. 36; aynı eser, lev. XXXIII/1, 2, res. 37; M.E.L. Mallowan, *Nimrud and its remains II*, Abdeen, 1966, 594, Nr. 575; ayrıca bkz. T. Th. Bossert, *Altanatolien*, Berlin 1961, Nr. 884; E. Akurgal, *Die Kunst der Hethiter*, München 1961, lev. 134; T. Özgüç, *Altintepe II*, 41.

23 C.L. Woolley - R.D. Barnett, *Carchemish III*, London 1953, lev. A 21/a, B 35/c; aynı eser, 261.

24 Madhloom 1970, lev. LXXXV/26'daki Kargamış bakracı ile, lev. LXXXV/11'deki Khorsabad örneğini krş.

25 A. Godard, *Le trésor de Ziviyê*, Haarlem 1950, 36, res. 25 ve 45, res. 30.

26 B.B. Piotrovskii, *Urartu, The Kingdom of Van and its Art*, London 1966, 45 vd. res. 30, lev. 16-19; Aynı yazar, *Urartu (Mundi)* 1969, lev. 93, 94.

27 Krş. H.J. Kellner, «Pektoralen aus Urartu», *Belleten* 41, 1977, lev. 1, 3-4.

28 A. Taşyürek, *Belleten* 42, 1978, res. 17, 34, fig 10; H.J. Kellner, «Bronzene Weiche - und Votivgaben», *Urartu, Ein Wiederentdeckter Rivale Assyriens Katalog der Ausstellung*, München, 1976, res. 56.

sel inancın Urartu krallığının kuruluşundan yıkılışına değin kesintisiz sürdüğünü açıkça kanıtlamaktadır. Örneğin, M.Ö. 9. yüzyılın son çeyreğinden itibaren, yani Urartu kralı İşpuini ile torunu İnuşpua'ya ait olan ve üzerinde çivi yazısı ile Asurca yazılmış gümüş bakraç, şu anda elimizdeki en eski Urartu bakraç formunu yansıtmaktadır²⁹. Urartu sanatında çok sevilen ve yaygın olan kanatlı cin veya bakraç taşıyan figürler ile hayat ağaçlarının tasviri, fildişi eserlerin yanı sıra, madeni eserler³⁰, duvar resimleri³¹ ve mühürler³² üzerinde de betimlenmiştir. M.Ö. 7. yüzyıla tarihlenen, Giyimli (eski Hırkanis) definesine ait tunç bir adak levha üzerinde, elinde bakraç tutan bir kadın veya tanrıça görülür³³. Yine aynı defineden başka bir adak levhası³⁴ ile pektoraler üzerinde kanatlı cinler bakraç taşır durumundadır³⁵. M.Ö. 8. yüzyıla tarihlenen pektoral³⁶ ile

29 M. Salvini, «A Dedicatory Inscription of the Urartian King İşpuini», *Assur* I/3, 1978, 171-174, res. 1; Aynı Eser için bkz. *Urartu, Ein wiederentdeckter Rivale Assyriens, Katalog der Ausstellung, München, 1976*, env. no. 107, lev. 10; H.J. Kellner, «Ein datierter Silberfund aus Urartu», *Anadolu* 19, 1975/76 (1980), 56 vdd, Lev. I; 1, III; 1, IV; 1-2, IX; 1. İstanbul Arkeoloji Müzesi Klasik Seksiyonunda bir Urartu bakracı bulunmaktadır. Ayrıca Pusct-i Kuh (Luristan) kazılarında ele geçen bir bakraç silindirik yapıya sahip olup, üzeri örgü motifi ile süslüdür. Bkz. V. Berghe, «Les Bronzes Du Luristan De l'age du Fer III: Resultats des Fouilles au Pust-i Kuh», *Archäologische Mitteilungen aus Iran* 6, 1979, 138-150, res. 5/19.

30 Krş. H.J. Kellner, «Bronzene Weiche- und Votivgaben», *Urartu, Ein Wiederentdeckter Rivale Assyriens Katalog der Ausstellung, München, 1976*, res. 56; Aynı Eser P. Calmeyer, «Ikonographie und Stil Urartäischer Bildwerke», res. 38, 39 H.J. Kellner, *Belleten* 41, 1977, lev. 1, 3-4; A. Taşyürek, «Giyimli (Hırkanis) Adak Levhalarından Örnekler», *Belleten* 42, 1978, 209, res. 17; A. Taşyürek, «Darstellungen des Urartäischen Gottes Haldi», *Studien zur Religion und Kultur Kleinasiens*, 1978, 940-955, res. 5, çizim 8.

31 Arinberd tapınağının odalarından birinde yer alan bakraç cin freskосу için bkz. K. Ohanesian, *Arin-berd* I, 63, res. 31, 35, 37, 38; van Loon, 1966, 65.

32 Toprakkale'de bulunmuş bir mühür baskısından cin bakraç taşır durumda betimlenmiştir. van Loon, 1966, 156 res. 19/E 7; Karmir-Blur'da bulunmuş M.Ö. 7. yüzyıla tarihlenen çivi yazıtlı pişmiş topraktan bir kil tablet üzerinde cinlerin taşıdıkları iki bakraç görülür. Bkz. B.B. Piotrovskii, *Urartu (Mundi)*, Paris, 1969, lev. 34.

33 A. Taşyürek, *Belleten* 42, 1978, 216, res. 17.

34 A. Taşyürek, *Belleten* 42, 1978, res. 34, fig. 10.

35 Krş. H.J. Kellner, *Belleten* 41, 1977, lev. 1, 3-4.

36 Krş. H.J. Kellner, *Belleten* 41, 1977, 493, lev. 1, 3.

başka bir plaka üzerinde, tanrı Teişeba olduğu sanılan bir figür elinde bakraç tutar durumda betimlenmiştir³⁷. M.Ö. 7. yüzyıla tarihlenen Altıntepe apadanasındaki duvar resimlerinde, cinler taşıdıkları bakraçlarla hayat ağacına doğru ilerlemektedir³⁸. Yine bu apadana da ellerinde bakraçlarla ilerliyen iki sfenks görülür³⁹.

Gerek Akad çağı, gerekse Erken ve Orta Asur örneklerinden anlaşılacağı üzere, bakraçlar, erken dönemde daha çok silindirik bir form ve kavisli bir dibe sahiptirler. Bu form M.Ö. 9. yüzyıl Asur sanatında da devam etmektedir. M.Ö. 9. yüzyıla tarihlenen Asur kabartmalarında⁴⁰ karşılaştığımız bakraç örneklerinin en yakın benzerini gümüşten yapılmış bir Urartu bakracı oluşturur. Üzerindeki Asurca çivi yazısı ile Urartu krallarından İşpuini ve torunu İnişpua'ya ait olan bu bakraç⁴¹, biçim yönünden Urartu sanatında karşılaştığımız en eski bakraç tipini gösterir. Gerek biçim, gerekse üzerindeki Asurca yazıttan dolayı, bu bakracın Asur etkisinde yapılmış olduğu kuşkusuzdur.

M.Ö. 8. yüzyıldan itibaren ise, Urartu sanatında karşılaştığımız bakraç tipleri, —M.Ö. 8. yüzyıla tarihlenen Korsabat kabartmalarındaki bakraçlar⁴² gibi— ince uzun ve kenarları iç bükey bir şekil alır. Örneğin, M.Ö. 8. yüzyıla tarihlenen gümüş bir pektoral üzerindeki bakraç⁴³ bunun canlı delilini oluşturur. Üzeri desenli bakraç, biçim olarak M.Ö. 8. yüzyıla tarihlenen bakraçlarla büyük bir benzerlik içindedir. Ayrıca tomurcuk-giriant motifi de bu bakracın M.Ö. 8. yüzyıla tarihlenmesini sağlamaktadır. Çünkü tomurcuk-giriant motifi Urartu krallarından Menua, Argisti I ve Sarduri II döneminde, yani M.Ö. 9. yüzyılın sonları ile M.Ö. 8. yüzyılın üçüncü çeyreği içinde görülmektedir⁴⁴. A. Erzen'in de belirttiği gibi, bu mo-

37 A. Taşyürek, *Studien zur Religion und Kultur Kleinasiens*, 1978, 940-955, res. 5, çizim 8.

38 T. Özgüç, *Altıntepe*, Ankara, 1966, 17 vdd. lev. I/1 ve lev. XXIII/1, 2, res. 18-19, 37.

39 T. Özgüç, *Altıntepe* 1966, 25, lev. XIV/2, res. 26-27.

40 Madhloom 1970, lev. LXXXV/5; A. Parrot, *Assur*, 1969, 266, res. 341.

41 M. Salvini, *Assur* I/8, 1978, res. 1.

42 Bkz. not 24.

43 Krş. H.J. Kellner, *Belleten* 41, 1977, lev. 1-3. 54, res. 56.

44 Geniş bilgi için bkz. G. Azarpay, *Urartian Art and Artifacts*, California 1968, 13; A. Erzen, «Giyimli Bronz Definesi ve Giyimli Kazısı», *Belleten*

tif M.Ö. 8. yüzyılın sonlarına doğru yavaş yavaş çözümlenip şekil değiştirmiş ve M.Ö. 7. yüzyılda ise artık bir bezeme ögesi olarak kullanılmaz olmuştur⁴⁵. Bakraç üzerindeki tomurcuk-giriant motifinin yavaş yavaş çözümlenmiş olmasından dolayı bu eser M.Ö. 8. yüzyılın sonlarına ait olmalıdır.

2 nolu bakraç ise biçim olarak M.Ö. 8. yüzyılda karşılaştığımız bakraç tiplerine kıyasla daha basık olup kutu şeklini almıştır. Bilindiği gibi bu tür basık ve kutu şeklindeki bakraçlar M.Ö. 7. yüzyılın karakteristik bakraç formlarını oluşturur. Örneğin, Pektoral ile⁴⁶, Giyimli definesinden ele geçirilen ve M.Ö. 7. yüzyıla tarihlenen tunç bir levha üzerindeki bakraç⁴⁷ ve de Altıntepe apadanasının duvar resimlerinde karşılaştığımız bakraç tipleri⁴⁸, elimizdeki bakracın en büyük benzerini yansıtır. Ayrıca bakraç ataslarındaki palmet motifi gerek şekil ve gerekse yaprak sayısı yönünden Apadananın duvarı üzerindeki palmet motiflerine benzerlik göstermektedir⁴⁹. Bu özelliklerden dolayı, bakracımızı M.Ö. 7. yüzyıla tarihlemek istiyoruz.

150, 1974, 202; O. Belli, «Van Bölge Müze'sindeki Çivi Yazılı Urartu Tunç Eserleri», *Anadolu Araştırmaları* 4-5, 1976-1977, 197.; H.J. Kellner, *Anadolu* 19, 1975/76 (1980), 59 vd.

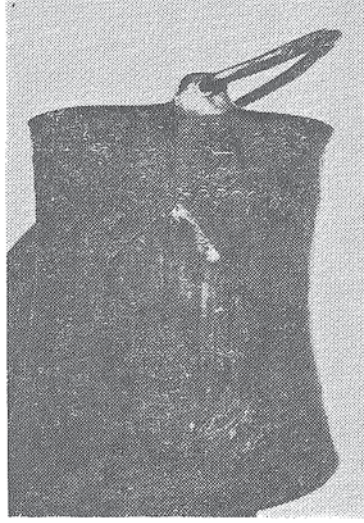
45 A. Erzen, *Bellekten* 38, 1974, 204.

46 Krş. H.J. Kellner, *Bellekten* 41, 1977, 493, lev. 4.

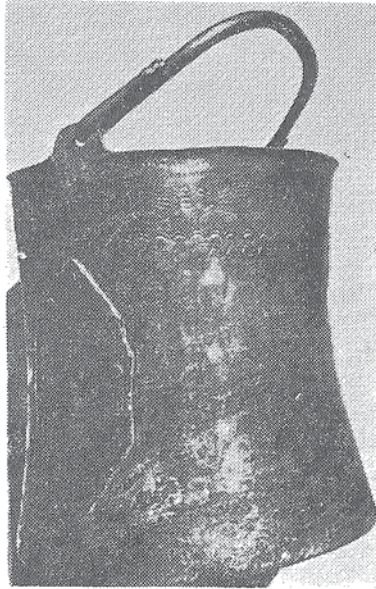
47 Bkz. Not 33.

48 Bkz. Not 38.

49 Krş. T. Özgüç, *Altıntepe* 1966, 27, res. 30-31, lev. III/2 ve lev. II/1; Til-Barsip palmetleri ise sayı bakımından aynı olmalarına karşın, yaprakların filizlendiği yer değişik bir yapım üslubu gösterirler. Bkz. *Til-Barsip*, lev. 45; Parrot, *Assur*, res. 343; Korsabad palmetleri için, bkz. G. Loud - B. Altman, Khorsohad, *Oriental Institute Publications* 38, 1938, 68, lev. II/5 38, 68, lev. II/5; M.Ö. 8. yüzyıla tarihlenen Karmir-Blur sarayındaki fresklerde palmet motifleri görülür ve bunlar biçim yönünden bizim palmetlere benzemektedir. Bkz. B.B. Piotrovskii, *Urartu*, 1969, 24, res. 11-12, 16; Arin-Berd palmetlerinin yaprakları sayısal yönden daha fazladır. Bkz. K. Ohanesian, *Arin-Berd* I, 64, res. 30-31, 34, 38 ve B.B. Piotrovskii, *Vanskoe Tsarstvo*, (Urartu), 1959, lev. 45; R.D. Barnett, «The excavations of the British Museum at Toprakkale, near Van», *Iraq* XII, lev. I/9, res. 9'da Toprakkale sadakında çizgiyle yapılmış bir palmet motifi görülür; Altıntepe Saray-Mabet'teki duvar resimlerinde, bir kerpiç parçası üzerinde palmetlere rastlanmıştır. Buradaki palmetler dokuz yapraklı olup, apadana palmetlerinden farklıdır. Bunlar Sarduri II (M.Ö. 765-753) çağına tarihlendirilmektedir. Bkz. T. Özgüç, *Altıntepe* 1966, 35, lev. XXXII/2, res. 44. Krş. K. Ohanesian, *Arin-Berd* I, 26, res. 30.

1

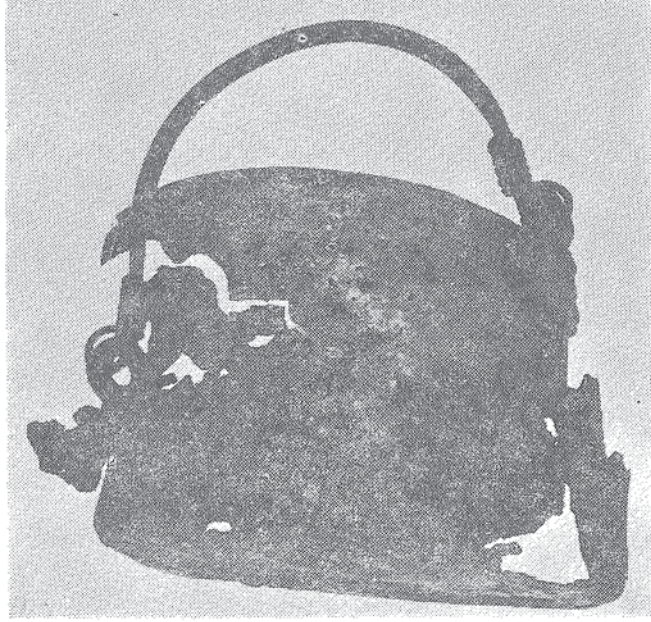
2

1

2

1

2

1

2